

of Ukraine, it excluded it from the sphere of scientific interests of diaspora nationally conscious researchers. In connection with the end of the ideological confrontation of the «Cold War» period, the interest in studying the specifics of the relationship between the government and the Church in the Soviet period is gradually fading among foreign, diaspora, and emigrant authors, while it is growing in the latest Ukrainian and Russian historiographies. At the same time, national historiographies actively involve the possessions of foreign, diasporic and emigrant authors, archival sources.

Key words: foreign, diaspora and emigrant historiography, Russian Orthodox Church, party-state-religious relations, anti-religious politics.

Отримано: 25.10.2023 р.

УДК 378.4(477.43-21)КПДУУ/КПІНО«1918/1930»
DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.361-372

Діана Яблонська

*ORCID 0000-0002-9138-2766,
доктор філософії в галузі історії,
асистент кафедри всесвітньої історії,
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка*

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розкривається особливості функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) та інституту народної освіти (1921-1930 рр.). З'ясовується те, що створення двох освітніх установ відбувалося через прийняття ряду нормативних документів вищого керівництва країною за якими диктувалися різні завдання – від академічної свободи до тотального контролю за освітнім процесом. Частково розкриваються навчальні дисципліни які викладалися у Кам'янець-Подільському державному українському університеті, а також Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. Спільним було поєднання лекційних занять із семінарською/практичною роботою, а викладання здійснювалося українською мовою.

При написанні роботи нами було використано такі принципи проведення історичного дослідження: історизму, об'єктивності та системності. Також застосовано методи проведення дослідження, а саме: історико-порівняльний, синтезу, біографічний, ретроспективний, хронологічний та комплексно-аналітичний.

Основною тезою статті є порівняльний аналіз процесу формування закладів, системи управління, підготовки кадрів, наукової роботи та поза аудиторної зайнятості студентів, який дозволяє побачити принципові відмінності між ними.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, влада, управління, освітній процес, наукова робота, студентство.

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта в Україні формується відповідно до європейських демократичних цінностей. Саме на них з 1918 р. орієнтувався Кам'янець-Подільський державний український університет (К-ПДУУ), намагаючись забезпечувати громадянські права учасників освіт-

ного процесу, розвинути їхні академічні свободи, багатогалузеві наукові дослідження, а також організувати якісний процес підготовки фахівців та запровадити ефективний управлінський механізм. Однак, із встановленням більшовицької влади в Україні вищі було реформовано на засадах комуністичного тоталітарного режиму, що зруйнувало досягнення українських урядів в галузі вищої школи європейського рівня. Університети були перетворені у менш потужні заклади радянського типу, що болісно сприймалося науково-педагогічною інтелігенцією, багатьма студентами. Спадкоємцем К-ПДУУ став Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, який втратив попередню багатопрофільність і набув педагогічного характеру. Непродуманого тодішнього досвіду слід уникати у теперішній політиці щодо реформування університетів, зокрема тих кроків, які не апробовані світовою прогресивною практикою і суперечать потребі якісного вдосконалення національних вишів.

На сьогодні підняте питання спеціально не досліджувалося, хоча є певні напрацювання його окремих аспектів. Зокрема, добре з'ясовано історію Кам'янець-Подільського державного українського університету [19; 20] та Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (К-ПІНО) [31; 39; 23], висвітлено певні складові діяльності останнього [36-38].

Метою дослідження є порівняльний аналіз найбільш сутнісних рис К-ПДУУ і КПІНО, у першу чергу системи підготовки кадрів, структури, управління закладами.

Виклад основного матеріалу. Кам'янець-Подільський державний український університет, як юридична особа, формувався влітку 1918 р., через вироблення відповідних правових документів у Міністерстві освіти Української Держави. Допоки не було вироблено Статуту державних українських університетів, тимчасово послуговувалися університетським статутом Російської імперії 1884 р. із внесеннями до нього у 1905 р. змінами та доповненнями [22, с.169]. Пізніше Тимчасовий уряд надав університетам певну автономію, що робило неможливим втручання з боку владних структур [20, с.393]. Однак, автономні права були обмежені у питанні формування кадрового потенціалу та керівного складу. Так, перший ректор, а також перші декани, склад професорсько-викладацької корпорації не обиралися, а призначалися міністром освіти. Якщо керівник відомства вважав обрану радою професорів кандидатуру на заміщення вакантної посади керівника закладу вищої освіти недостатньо кваліфікованою, то цілком міг не подавати її на затвердження українського уряду та оголошував нові вибори. Схожа ситуація стосувалася і професорсько-викладацького складу, щоправда у долю науковця міг втрутитися сам міністр. Так, міністр освіти М.П. Василенко видав наказ про відкомандирування з 1 липня 1918 р. І.І. Огієнка, професора Київського державного українського університету і водночас приват-доцента університету св. Володимира, на 2 роки для виконання посади ректора К-ПДУУ, із залишенням за ним попередніх посад без отримання платні [20, с.394]. Крім того, першого декана фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету міністр освіти призначив терміном на 3 роки і цю посаду обіймав П.М. Бучинський з 12 жовтня 1918 р. [10, арк.11 зв.; 20, с.395]. Починаючи з 1919 р. рада професорів вишу обирала асистентів, приват-доцентів, ординарних і екстраординарних професорів на вакантні посади; ці рішення затверджував міністр освіти УНР. У травні 1920 р. у К-ПДУУ було проведено вибори ректора. Цю посаду на 4 роки обійняв І.І. Огієнко, після того як результати виборів затвердив Голова Директорії УНР С.В. Петлюра (реально переобраний керівник працював півроку) [34, с.206]. Керівними органами були рада професорів та правління університету.

З підпорядкування існуючій владі розпочав свою роботу у лютому 1921 р. КПНО. Його творцем був радянський режим, відверто налаштований проти національного характеру попередника цього вишу, що діяв у 1918-1921 рр., і продовження цієї традиції у радянському закладі, що появився на базі університету. Пройшовши кілька етапів реорганізації (академія теоретичних знань/інститут теоретичних наук), 26 лютого 1921 р. засідання колегії Укрголовпрофосвіти ухвалило рішення про перетворення діючого Кам'янець-Подільського вишу в ІНО із відокремленням колишнього сільськогосподарського факультету в самостійний заклад [2, арк.39]. Варто зазначити, що процес формування кадрів у виші також був обмеженим і підконтрольним Президії Укрголовпрофосвіти Народного комісаріату освіти УСРР. Однак, поряд із затвердженням ректором, який офіційно вважався керівником вишу, тут діяв ще й призначений верхами політичний комісар, що мав адміністративно-господарські функції і за значенням вважався вищим від ректора [15, с.2]. Якщо перший був відповідальним керівником ЗВО, то політкомісар – відповідальним представником державної влади у навчальному закладі [15, с.2]. Загалом, за дев'ятирічний період діяльності ІНО із п'яти ректорів лише одного було обрано публічно. Вибори відбулися 11 травня 1922 р. Ректором обрали П.Г. Клепатського. І лише через два тижні його допустили до виконання обов'язків керівника вишу [4, арк.11, 19, 90]. Більше влада не ризикувала обирати ректорів. А зазначений виняток пояснювався тим, що раніш призначений очільник не користувався повагою в колективі і не виконував належно покладені на нього обов'язки (про це неодноразово згадувала у свої спогадах С.Ф. Русова) [35, с.2, 3]. Щодо професорсько-викладацького складу, то він формувався за схожою процедурою. Його затверджували в Укрголовпрофосвіти. Також, в інституті діяли науково-шкільна/загальна рада, факультетське бюро та предметні комісії (педагогічна, виробнича та соціально-економічна) [5, арк.19].

Щодо організації освітнього процесу в обох досліджуваних закладах, то тут мали місце величезні відмінності. У К-ПДУУ він базувався на принципі автономності, в К-ПНО влада через відповідний механізм здійснювала тотальний контроль, насаджувала свою ідеологію, при формуванні навчальних планів нав'язувала відповідні дисципліни, видолялася від самостійного вибору здобувачами освітніх компонентів, що широко практикувалося в університеті. Зокрема, студенти К-ПДУУ в канцеляріях факультетів записувалися на лекційні та практичні заняття відповідно до навчальних планів своїх спеціальностей. До них входили фундаментальні та українознавчі дисципліни, як обов'язкові, так і за вибором [19, с.268]. Науково-педагогічні працівники не втручалися до цього процесу та не нав'язували своїх дисциплін. Так формувався індивідуальний план для здобувачів вищої освіти, а уся процедура була досить схожою до сучасної практики ЗВО України. Важливою складовою було і україномовне викладання. Серед дисциплін, які вивчалися в університеті, були: історія української мови, джерелознавство історії України, слов'янознавство, географія сходу Європи і України, економічна історія, українська мова, латинська мова, аналітична геометрія, фізика, хімія, політична економія, статистика і демографія, суспільна агрономія та ін. [19, с.281, 282]. Для якісного навчально-методичного забезпечення занять науково-педагогічні працівники змогли видати українською мовою курси своїх лекцій із вказаних дисциплін, що дозволяло українізувати підготовку фахівців [19, с.281].

В К-ПНО весь освітній процес відбувався паралельно із виконанням сезонних сільськогосподарських робіт, обов'язкових для усіх учасників освітнього процесу – як для викладачів, так і студентів (норма місячної занятості на

полі у весняно-літній період була різною, в середньому від 9-20 год. для викладачів та 8-70 год. для студентів) [5, арк.118зв.; 19, с.342; 1, арк.31]. Виконання встановлених норм дозволяло отримати сякі-такі харчі в інститутській їдальні (під час голоду 1921-1923 рр. це мало неабияке значення для виживання). Щодо мови навчання, то із врахуванням політики українізації в УСРР у Кам'янець-Подільському ІНО вона була українською [11, арк.69, 73].

Підготовка майбутніх педагогів відбувалася згідно із навчальними планами та програмами, які формував НКО УСРР. Однак, стабільними та уніфікованими для усіх ІНО вони не були. Тож у К-ПІНО до 1922 р. навчали за програмами К-ПДУУ, але із значними корективами. Дисциплін, які не відповідали характеру нового державного ладу, рішуче позбавлялися [37, с.60; 36, с.145]. Так, замість історії України, історії української мови, історії стародавнього світу, грецької, латинської мов та ряду інших з'явилися інші – радянська конституція, марксизм-ленінізм, трудове та соціальне виховання, нова мова тощо [9, арк.4-4зв; 3, арк.75, 75зв.-76; 8, арк.8, 8зв., 9зв.; 38, с.142]. В обох вищих навчання проводилося у формі лекцій, семінарів, практичних та лабораторних занять. Найбільше поширеним був комбінований метод навчання, який забезпечували поєднанням теорії з практикою.

У К-ПДУУ існуючі академічні свободи поширювалися, зокрема, на сферу наукової діяльності, де реалізовувалося право на вільне проведення наукових досліджень, позацензурне друкування тощо. Вчені університету утворили наукове товариство, яке було досить відоме та дієве, видавали «Записки Кам'янець-Подільського державного українського університету», у яких уміщували статті з різних галузей науки, друкували підручники, посібники, брошури, довідники тощо. Під час засідань секцій наукового товариства заслуховувались доповіді, відбувалися дискусії, обговорення конструктивних пропозицій тощо. В К-ПІНО свободи наукової творчості для вчених фактично не було, попри те, що згадане наукове товариство певний час продовжувало свою діяльність. Припинення його існування пояснюється, скоріш за все, тим, що місцева влада і керівництво вишу не влаштувала дата заснування цієї організації, пов'язана із Українською Народною Республікою. Відразу після припинення її діяльності викладачі приступили до творення наукового товариства «нового типу», яке б вийшло за межі вишу і об'єднало наукові інтереси усіх краєзнавців Поділля. Таким чином, до літа 1925 р. було створено «Кам'янець-Подільське наукове при УАН товариство» [41, с.55; 33, с.103]. Відповідно до його статуту, внутрішня структура нового осередку та його склад нічим не відрізнялися від попередника. Основне завдання – дослідження так званих «білих плям» історії краю, проведення археологічних розкопок, вивчення особливостей клімату регіону та обговорення актуальних проблем в ході різноманітних наукових заходів.

Окрім згаданого товариства, у Кам'янець-Подільському ІНО діяла науково-дослідна кафедра історії та економіки Поділля. Вона об'єднувала більшість науково-педагогічних працівників ЗВО, робота яких спрямовувалася на проведення наукових досліджень, підготовку аспірантів до наукової та викладацької діяльності, популяризацію отриманих наукових результатів тощо [6, арк.5; 13, с.148-149; 12, арк.16]. Значним успіхом стала публікаційна активність та видання власних наукових збірок – «Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства», «Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри Поділля», двох томів «Записок Кам'янець-Подільського інституту народної освіти» та близько чотирьох десятків окремих робіт [26-29]. Однак, уся наукова діяльність вчених була під постійним наглядом радян-

ських спецорганів, що перешкоджало їх участі в зарубіжних наукових конференціях, можливості виїзду закордон та навіть наявні публікації вчених піддавалися цензурі. Загалом, наукова справа активніше організовувалася у період 1920-х рр., але на відміну від К-ПДУУ нова влада завжди обмежувала свободу дій для усіх науковців, тому можна лише припускати, яких досягнень міг отримати К-ПНО, якщо не було регламентації щодо тематики наукових досліджень і тиску на вчених, їх переслідування з боку репресивних органів.

Порівнюючи структуру двох вишів, видно, що у К-ПДУУ діяло 5 факультетів: фізико-математичний, історико-філологічний, сільськогосподарський, правничий і богословський [21, с.202]. У його наступника кількість спеціальностей, які давали право на створення відповідних факультетів і присвоєння певних кваліфікацій, була значно меншою. Крім того, з весни 1921 р. зі структури університету вивели сільськогосподарський факультет і на його базі створили однойменний самостійний виш. Інші навчальні підрозділи об'єднали у факультети професійної освіти (історико-філологічним, природничим і фізико-математичним відділеннями) та соціального виховання (здійснював підготовку спеціальних педагогів для роботи з дошкільниками, учнями початкових класів та дітьми із особливими потребами) [23, с.21; 39, с.48]. Після цього К-ПНО увійшов до мережі радянських педагогічних вишів, що нараховували два інколи три факультети і готували кадри на базі комуністичної теорії, втрачаючи напрацьовані раніш національну традицію і академічні свободи.

Окремо варто зупинитися на студентстві. При К-ПДУУ діяла велика кількість наукових студентських гуртків, що об'єднували молодь, яка хотіла отримати більше наукових знань під керівництвом досвідчених вчених. Зафіксовано такі гуртки: фізико-математичний (ініціаторами його створення були студенти А. Розенкранц, П. Терлецький і С. Квасницький), астрономічний (В. Білінський), природо-дослідницький (складався з 4-х відділів), історико-економічний, географічний, гомілетики, «Студія чистого християнства», бібліографічний та ін. [21, с.207]. Гуртківці готували реферати та доповідали, займалися підготовкою стенографованих текстів лекцій професури до друку, проводили екскурсії, читали лекції в міській аудиторії, друкували свої праці в студентському і губернських журналах. Пізніше гуртки були об'єднані у Наукове студентське товариство. Також мало місце в житті університету студентське самоврядування. Здобувачі вищої освіти обирали зі свого середовища старост, через яких отримували розпорядження від деканів, підтримували стосунки з канцеляріями факультетів. Ради старост кожного навчального підрозділу виробляли пропозиції щодо організації освітнього процесу. Крім того, в університеті функціонувало ряд молодіжних об'єднань (Українська громада, Академічна громада тощо) [21, с.208].

У К-ПНО діяли значно інші підходи до організації роботи серед здобувачів вищої освіти. Головним завданням нової політики було виховання молоді на принципах марксизму-ленінізму, а носіями цього вчення мало стати пролетарське студентство. Відповідно до цього діяли соціально-класові обмеження для тих хто, хотів здобути вищу освіту. В першу чергу брали до уваги соціальне походження, а здібності молодих людей, їх академічна успішність втрачали першорядне значення.

Студентство Кам'янець-Подільського ІНО також об'єднувалося у гурткової роботі. Наприклад, у виші діяв науково-технічний гурток із семи секцій (математики, фізики, ботаніки, мовно-літературна, педагогіки, географії та соціально-економічна). Майбутні педагоги опрацьовували різні науково-дослідні теми під керівництвом викладачів та виголошували доповіді на засіданнях гуртка [30, с.227, 240, 241, 247]. Важливо зазначити, що невелич-

кі розвідки здобувачів вищої освіти виявлено на сторінках періодичних видань («Студент Прикордоння», «Червоний шлях», «Червоний кордон»), але усі вони спрямовувалися на підтримку політики влади [14, с.3; 17, с.3; 18, с.3; 24, с.4; 25, с.4; 32, с.5]. Більшість гуртків мали ідеологічний характер, а саме: з вивчення історії ВКП(б), марксизму, політосвітньої роботи, антирелігійний тощо [30, с.356-357; 39, с.65]. Крім того, у К-ПНО функціонували комсомольський, профспілковий, партійний осередки, загін «Легка Кавалерія» тощо [31, с.64; 16, с.2; 7, арк.390]. Їхня діяльність спрямовувалися на виховання «вчителів майбутнього», який мав поповнити ряди провідників партійних ідей.

У К-ПДУУ існувала низка цивілізованих, внутрішніх свобод, які відповідали загальним правам людини, демократичним принципам та свідчили про єдність дій влади із закладом вищої освіти. Частина науково-педагогічних працівників була у складі уряду УНР, брала участь у подіях Української революції та спільними зусиллями намагалися збудувати незалежну державу, що орієнтувалася на європейські цінності [21, с.208]. Однак, академічна свобода, національне виховання, що формувало людину як громадянина України незалежно від етнічного та соціального походження, віросповідання, припинилося після встановлення радянської влади. В К-ПНО рік за роком практикувалися соціальні «чистки» молоді, їм нав'язувалися політичні уподобання, а «стару» професуру піддавали репресіям, що покроково перетворювало виш в установу із виховання ідеологічно підкованої молоді.

Висновки. Порівнюючи діяльність Кам'янець-Подільського ДУУ та ІНО, виявлено, що обидва освітні заклади відрізнялися між собою характером, завданнями, освітніми компонентами, структурою, керівними органами. Державний український університет діяв на принципах академічної свободи, намагаючись підготувати висококваліфікованих фахівців, що зможуть реалізувати набуті знання задля розбудови української держави. Натомість його правонаступник працював на засадах комуністичної свідомості, ідейності та відданості справі правлячої партії через навчання ідеологічно орієнтованих дисциплін, гурткову роботу та молодіжні політичні об'єднання. Так заклад поступово віддалявся від національних традицій та перетворювався у виш з підготовки радянського педагога для загальноосвітніх закладів освіти в регіоні, де політичне переважало професійне.

Список використаних джерел і літератури:

1. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1-32.
2. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 1-40 зв.
3. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 1-327.
4. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 228. Арк. 11, 19, 90.
5. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 403. Арк. 1-119.
6. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 953. Арк. 1-9.
7. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 998. Арк. 1-434.
8. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 1054. Арк. 1-9 зв.
9. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 3. Спр. 4. Арк. 1-124.
10. Держархів Хмельницької області. Ф.Р. 582. Оп. 1. Спр. 133. Арк. 11 зв.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1003. Арк. 1-147.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 4692. Арк. 1-78.
13. Баєр М. Науково-дослідна кафедра «Природи, Сільського господарства й культури Поділля при Кам'янецькому СГІ. *Записки сільськогосподарського інституту в Кам'яні на Поділлі*. Кам'янець-Подільський, 1927. Вип. 4. С. 146-164.

14. Боберський А. Про антирелігійну роботу в ІНО. *Студент Прикордоння*. 1929. 1 травня. Ч. 4. С. 3.
15. Временное положение о Высших Учебных заведениях Украины. *Бюлетень Наркомосвіти УСРР*. 1921. 25 липня. №7-8. С. 1-8.
16. Дідич В. Осередок ЛКСМУ при ІНО. *Червоний кордон*. 1924. 4 грудня. №62. С. 2.
17. До профспілок і комнезамів Кам'янецьчини. *Червоний шлях*. 1922. 13 вересня. №1 (50). С. 3.
18. Життя вищих шкіл. *Червоний шлях*. 1923. 6 березня. №55 (104). С. 3.
19. Завальнюк О. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.
20. Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний український університет: упродовження кадрової автономії (1918-1920 рр.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки*. 2015. Вип. 8. С. 392-402.
21. Завальнюк О. Академічні свободи в українських університетах: перший національний досвід європейського рівня (1918-1920 рр.). *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: зб. наук. пр.* / [редкол.: В.С. Степанков (гол. ред.), С.А. Копилов, І.І. Боровець та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2020. Вип. 8. С. 198-211.
22. Завальнюк О. Українські університети 1917-1920 рр.: перші кроки із запровадження європейського досвіду освітньо-наукової діяльності. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: зб. наук. пр.* / [редкол.: В.С. Степанков (гол. ред.), С.А. Копилов, І.І. Боровець та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. Нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2021. Вип. 9. С. 165-180.
23. Завальнюк О., Яблонська Д. Українські вчені та політкомісари в історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921-1930 рр.): персональний вимір. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2022. 408 с.
24. Заклинський Р. Осередок вищих шкіл. *Червоний кордон*. 1925. 25 січня. Ч. 77. С. 4.
25. Заклинський Р. Комосередок вищих шкіл. *Червоний кордон*. 1924. 14 вересня. Ч. 40. С. 4
26. Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 1. 155 с.
27. Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 2. 406 с.
28. Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. 102 с.
29. Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри. Кам'янець на Поділлі, 1929. Т. 1. 188 с.
30. Комарницький О. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
31. Комарницький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична діяльність (на матеріалах газети «Червоний кордон»). *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 63-77.*
32. Літгурток ІНО. *Червоний кордон*. 1928. 1 травня. №50 (426). С. 5.
33. Набок С. Кам'янець-Подільське наукове товариство при ВУАН. До питання дослідження документів співробітників Академії наук України як джерела вивчення історії України. *Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2003 р.)*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, інформ.-вид. відділ, 2004. С. 102-104.

34. Петлюра С. Статті, листи, документи / упоряд. В. Сергійчук. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. 654 с.
35. Русова С. В Кам'янецькому університеті: враження з останніх часів. *Українська Трибуна*. Варшава, 1921. Ч. 194. С. 2-3.
36. Яблонська Д. Підготовка педагогічних кадрів Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти у 1920-х роках. *Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції «Поділля в добу непу (1921-1928 рр.)»*. Хмельницький, 2020. С. 142-147.
37. Яблонська Д. Інститути народної освіти УСРР: стан матеріально-технічної бази, організація навчальної праці, наукова і громадська діяльність. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 18. Т. 1. С. 59-61.
38. Яблонська Д. Історичні та філологічні дисципліни в системі підготовки кадрів у Кам'янець-Подільському ІНО (1921-1930 рр.). *Гуманітарна освіта у вищій школі: історичний досвід, проблеми та перспективи*: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / [редкол. С.А. Копилов (гол.), О.М. Завальнюк (заст. голови) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. С. 139-144.
39. Yablonska D. Kamyanets-Podilskiy institute of public education (1921-1930): development, activity and reorganization. *Східноєвропейський історичний вісник* / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 9. С. 45-55.
40. Яблонська Д. Виховання комуністичної свідомості студентів педвишів УСРР у 1920-х рр.: діяльність гуртків (на прикладі Кам'янець-Подільського ІНО). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. О.А. Мельничука. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. Вип. 26. С. 64-70.
41. Яблонська Д. Наукова та навчально-методична діяльність професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільського ІНО (1921-1930 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів [Електронне видання]*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 55-57.

References:

1. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 3. Ark. 1-32. [in Ukr.].
2. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 25. Ark. 1-40 zv. [in Ukr.].
3. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 50. Ark. 1-327. [in Ukr.].
4. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 228. Ark. 11, 19, 90. [in Ukr.].
5. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 403. Ark. 1-119. [in Ukr.].
6. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 953. Ark. 1-9. [in Ukr.].
7. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 998. Ark. 1-434. [in Ukr.].
8. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 1. Spr. 1054. Ark. 1-9 zv. [in Ukr.].

9. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 302. Op. 3. Spr. 4. Ark. 1-124. [in Ukr.].
10. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Oblast]. F.R. 582. Op. 1. Spr. 133. Ark. 11 zv. [in Ukr.].
11. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Governments of Ukraine]. F. 166. Op. 2. Spr. 1003. Ark. 1-147. [in Ukr.].
12. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Governments of Ukraine]. F. 166. Op. 6. Spr. 4692. Ark. 1-78. [in Ukr.].
13. Baier M. (1927). Naukovo-doslidna kafedra «Pryrody, Silskoho hospodarstva y kulturny Podillia pry Kamianetskomu SHI [Research Department of Nature, Agriculture and Culture of Podillia at Kamianets Agricultural Institute]. *Zapysky silskohospodarskoho instytutu v Kamiansi na Podillia [Notes from the Agricultural Institute in Kamianets in Podillia]*. Kamianets-Podilskyi. Vyp. 4. S. 146-164. [in Ukr.].
14. Boberskyi A. Pro antyrelihiinu robotu v INO [On anti-religious work in the IPE]. *Student Prykordonnia [Student of the Borderland]*. (1929, 1 travnia). Ch. 4. S. 3. [in Ukr.].
15. Vremennee polozhenye o Vysshyykh Uchebnykh zavedeniyah Ukrainy [Temporary Regulations on Higher Educational Institutions of Ukraine]. *Biuleten Narkomosvity USRR [Bulletin of the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR]* (1921, 25 lypnia). №7-8. S. 1-8. [in Ukr.].
16. Didych, V. (1924, 4 hrudnia). Oseredok LKSMU pry INO [Branch of the Leninist Communist Youth Union of Ukraine at the IPE]. *Chervonyi kordon [Red border]*. №62. S. 2. [in Ukr.].
17. Do profspilok i komnezamiv Kamianechchyny [To the trade unions and communes of Kamianets region]. *Chervonyi shliakh [The Red Way]* (1922, 13 veresnia). №1(50). S. 3. [in Ukr.].
18. Zhyttia vyshchyykh shkil [Life in higher education]. *Chervonyi shliakh [The Red Way]*. (1923, 6 bereznia). №55 (104). S. 3. [in Ukr.].
19. Zavalniuk, O. (2011). Utvorennia i diialnist derzhavnykh ukrainskykh universytetiv (1917-1921 rr.): monohrafiia [Establishment and Operation of State Ukrainian Universities (1917-1921): A Monograph]. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. [in Ukr.].
20. Zavalniuk, O. (2015). Kamianets-Podilskyi derzhavnyi ukrainskyi universytet: uprovozhdzhennia kadrovoi avtonomii (1918-1920 rr.) [Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University: Implementation of Staff Autonomy (1918-1920)]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka [Bulletin of Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University: Historical sciences]*. *Istorychni nauky*. Vyp. 8. S. 392-402. [in Ukr.].
21. Zavalniuk, O. (2020). Akademichni svobody v ukrainskykh universytetakh: pershyi natsionalnyi dosvid yevropeiskoho ravnia (1918-1920 rr.) [Academic Freedoms in Ukrainian Universities: The First National Experience of the European Level (1918-1920)]. *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: zb. nauk. pr. [Problems of the History of Central and Eastern Europe: a collection of scientific papers]* / [redkol.: V.S. Stepankov (hol. red.), S.A. Kopylov, I.I. Borovets ta in.]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podil. nats. un-t im. I. Ohienka. Vyp. 8. S. 198-211. [in Ukr.].
22. Zavalniuk, O. (2021). Ukrainski universytety 1917-1920 rr.: pershi kroky iz zaprovadzhenia yevropeiskoho dosvidu osvithno-naukovoï diialnosti [Ukrainian Universities of 1917-1920: First Steps Toward the Implementation of European Experience in Educational and Scientific Activities]. *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: zb. nauk. pr. [Problems of the History of Central and Eastern Europe: a collection of scientific papers]* / [redkol.: V.S. Stepankov (hol. red.), S.A. Kopylov, I.I. Borovets ta in.]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podil. Nats. un-t im. I. Ohienka. Vyp. 9. S. 165-180. [in Ukr.].

23. Zavalniuk, O., Yablonska, D. (2022). Ukrainski vcheni ta politkomisary v istorii Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity (1921-1930 rr.): personalnyi vymir [Ukrainian Scientists and Political Commissars in the History of the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education (1921-1930): Personal Dimension]. Kamianets-Podilskyi: TOV Drukarnia «Ruta». [in Ukr.].
24. Zaklynskyi, R. (1925, 25 sichnia). Oseredok vyshchyykh shkil [The center of higher education]. *Chervonyi kordon* [Red border]. Ch. 77. S. 4. [in Ukr.].
25. Zaklynskyi, R. (1924, 14 veresnia). Komoseredok vyshchyykh shkil [Higher education community]. *Chervonyi kordon* [Red border]. Ch. 40. S. 4. [in Ukr.].
26. Zapysky Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity [Zapysky of the Kamianets-Podilskyi Institute of National Enlightenment]. Kamianets na Podilli (1926). T. 1. [in Ukr.].
27. Zapysky Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity [Zapysky of the Kamianets-Podilskyi Institute of National Enlightenment]. Kamianets na Podilli (1927). T. 2. [in Ukr.].
28. Zapysky Kamianets-Podilskoho naukovooho pry UAN tovarystva [Notes of the Kamianets-Podilskyi Scientific Society at the Ukrainian Academy of Sciences]. Kamianets na Podilli (1928). T. 1. [in Ukr.].
29. Zapysky Kamianets-Podilskoi naukovy-doslidnoi kafedry [Notes of the Kamianets-Podilskyi Research Department] (1929).. Kamianets na Podilli (1929). T. 1. [in Ukr.].
30. Komarnitskyi, O. (2017). Ctudenty-pedahohy u modernizatsii vyshchoi osvity radianskoi Ukrainy u 1920-1930-kh rr.: monohrafiia [Student-Pedagogues in the Modernization of Higher Education in Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s: A Monograph]. Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta». [in Ukr.].
31. Komarnitskyi O. (2010). Studentstvo Kamianets-Podilskoho instytutu narodnoi osvity u seredyni 1920-kh rr.: materialne stanovyshe, navchalna i politychna diialnist (na materialakh hazety «Chervonyi kordon») [Students of the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education in the Mid-1920s: Financial Situation, Educational and Political Activities (Based on the Materials of the «Chervonyi Kordon» Newspaper)]. *Osvita, nauka i kultura na Podilli: zb. nauk. pr.* [Education, science and culture in Podillia: a collection of scientific papers]. Kamianets-Podilskyi: Oium. Vyp. 15. S. 63-77. [in Ukr.].
32. Lithurtokh INO [IPE literary club]. *Chervonyi kordon* [Red border]. (1928, 1 travnia). №50 (426). S. 5. [in Ukr.].
33. Nabok, S. (2004). Kamianets-Podilske naukove tovarystvo pry VUAN. Do pytannia doslidzhennia dokumentiv spivrobotnykiv Akademii nauk Ukrainy yak dzherela vyvchennia istorii Ukrainy [Kamianets-Podilskyi Scientific Society at the VUAN. On the issue of researching the documents of the staff of the Academy of Sciences of Ukraine as a source of studying the history of Ukraine]. *Kamianets-Podilskyi u konteksti ukrainsko-yevropeiskyykh zviazkiv: istoriia i suchasnist: zb. nauk. pr. za pidsumkamy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi kon-ferentsii (16-17 travnia 2003 r.)* [Kamianets-Podilskyi in the Context of Ukrainian-European Relations: History and Modernity: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (May 16-17, 2003)]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podil. derzh. un-t, inform.-vyd. viddil. S. 102-104. [in Ukr.].
34. Petliura, S. (1999). Statti, lysty, dokumenty [Articles, letters, documents] / uporiad. V. Serhiichuk. Kyiv: Vyd-vo im. O. Telihy. [in Ukr.].
35. Rusova, S. (1921). V Kamianetskomu universyteti: vrazhennia z ostannikh chasiv [At Kamianets University: recent impressions]. *Ukrainska Trybuna* [Ukrainian Tribune]. Varshava. Ch. 194. S. 2-3. [in Ukr.].
36. Yablonska, D. (2020). Pidhotovka pedahohichnykh kadriv Kamianets-Podilskym instytutom narodnoi osvity u 1920-kh rokakh [Training of pedagogical staff by the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education in the 1920s]. *Materialy naukovoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii «Podillia v dobu nepu (1921-1928 rr.)»* [Proceedings of the scientific historical and local lore conference «Podillia in the Podillia in the Era of the New Economic Policy (1921-1928)»]. Khmelnytskyi. S. 142-147. [in Ukr.].

37. Yablonska, D. (2019). Instytuty narodnoi osvity USRR: stan materialno-tekhnichnoi bazy, orhanizatsiia navchalnoi pratsi, naukova i hromadska diialnist [Institutes of Public Education in the Ukrainian SSR: the state of the material and technical base, organization of educational work, scientific and public activities]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka*: zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv: u 3-kh tomakh [Scientific works of Ivan Ohienko Kamianets-Podilskiy National University: collection based on the results of the reporting scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduate students: in 3 volumes]. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, Vyp. 18. T. 1. S. 59-61. [in Ukr.].
38. Yablonska, D. (2018). Istorychni ta filolohichni dystsypliny v systemi pidhotovky kadriv u Kamianets-Podilskomu INO (1921-1930 rr.) [Historical and Philological Disciplines in the System of Personnel Training at the Kamianets-Podilskiy Institute of Education (1921-1930)]. *Humanitarna osvita u vyshchii shkoli: istorychnyi dosvid, problemy ta perspektyvy*: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii [Humanities Education in Higher Education: Historical Experience, Problems and Prospects: Collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. S. 139-144. [in Ukr.].
39. Yablonska, D. (2018). Kamyanets-Podilskiy institute of public education (1921-1930): development, activity and reorganization [The Kamianets-Podilskiy Institute of Public Education (1921-1930): formation, activity and reorganization]. *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk [East European Historical Bulletin]* / [holovnyi redaktor V. Ilnytskyi]. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 9. S. 45-55. [in Ukr.].
40. Yablonska, D. (2019). Vykhovannia komunistychnoi svidomosti studentiv pedvyshiv USRR u 1920-kykh rr.: diialnist hurtkiv (na prykladi Kamianets-Podilskoho INO) [Education of the Communist Consciousness of Students of Pedagogical Institutions of the Ukrainian SSR in the 1920s: Activities of Circles (on the Example of the Kamianets-Podilskiy Institute of Education)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Istoriiia [Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Series: History]*. Zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. prof. O.A. Melnychuka. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». Vyp. 26. S. 64-70. [in Ukr.].
41. Yablonska, D. (2022). Naukova ta navchalno-metodychna diialnist profesorsko-vykladatskoho skladu Kamianets-Podilskoho INO (1921-1930 rr.) [Scientific and educational activities of the teaching staff of the Kamyanets-Podilskiy Institute of Public Education (1921-1930)]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka*: zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv [Elektronne vydannia] [Scientific works of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University: a collection based on the results of the reporting scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduate students [Electronic edition]]. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. Vyp. 21. T. 1. S. 55-57. [in Ukr.].

Diana Yablonska

KAMIANETS-PODILSKYI STATE UKRAINIAN UNIVERSITY AND KAMIANETS-PODILSKYI INSTITUTE OF PUBLIC EDUCATION: A COMPARATIVE ASPECT

The article reveals the peculiarities of the functioning of the Kamianets-Podilskiy State Ukrainian University (1918-1920) and the Institute of Public Education (1921-1930). It is revealed that the creation of the two educational institutions was due to the adoption of a

number of regulatory documents by the country's top leadership, which dictated various tasks – from academic freedom to total control over the educational process. The academic disciplines taught at the Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University and the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education are partially revealed. The common feature was a combination of lectures and seminar/practical work, and the teaching was in Ukrainian. The research work and student population of the universities are characterized.

The purpose of this work is to compare the main processes of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University and Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education based on archival and published sources and works of national historians.

In writing this paper, we used the following principles of historical research: historicism, objectivity, and systematicity. We also applied the following research methods: historical and comparative, synthesis, biographical, retrospective, chronological, and comprehensive analytical.

The main thesis of the article is a comparative analysis of the process of formation of institutions, management system, personnel training, research and extracurricular activities of students, which allows to see the fundamental differences between them.

Key words: Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education, power, management, educational process, research, students.

Отримано: 19.10.2023 р.

УДК 94(477)«1932-1933»

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.372-381

Ігор Якубовський

ORCID 0000-0001-9986-6469,

кандидат архітектури, доцент кафедри основ

архітектури та архітектурного проектування,

Київський національний університет архітектури і будівництва

ВІДОБРАЖЕННЯ АКТИВНИХ ФОРМ СПРОТИВУ ПЕРЕСІЧНИХ СЕЛЯН ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. НА ШПАЛЬТАХ РАЙОННИХ ГАЗЕТ КИЇВСЬКОЇ ТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

У статті досліджується закономірності появи на сторінках районної преси Київської та Чернігівської областей інформації про активний спротив селян політиці Голодомору 1932-1933 рр. Мета дослідження передбачає з'ясування особливостей відображення в районних газетах двох областей УСРР проблематики опору пересічних селян курсу влади на формування в українському селі умов, несумісних із життям. Методологія дослідження передбачає поєднання загальнонаукових та історичних методів пізнання, передовсім аналізу й синтезу, сходження від абстрактного до конкретного і навпаки, контекстуального, порівняльного, системно-структурного аналізу. Наукова новизна дослідження полягає насамперед у тому, що матеріали районних газет Київщини та Чернігівщини не досліджувалися як джерело щодо опору селян політиці Голодомору 1932-1933 рр. Простежено випадки появи на шпальтах низової преси повідомлень про різні форми спротиву, з'ясовано особливості подання інформації та її практичну мету, виходячи як із завдань поточного моменту, так і на перспективу. Висновки. Активні форми спротиву рядових селян на шпальтах районних газет Київської та Чернігівської областей періоду Голодомору 1932-1933 рр. відображені фрагментарно і вибірково, суттєво поступаючись висвітленню проблематики пасивного опору. Інформація про збройні напади селян на активістів хлібозаготівлі, підпали хат, побиття відображала локальний характер виступів й ідеологічно була по-